

opinii - dezbatere

DESPRE AUTENTICITATEA DENUMIRILOR DACICE DE PLANTE DIN LUCRărILE LUI DIOSCORIDES ȘI PSEUDO-APULEIUS

CONSTANTIN DRĂGULESCU

In copiile și edițiile lucrărilor lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius sunt inserate, alături de numirile grecești, romane, egiptene, africane etc., un număr de 67 denumiri dacice de plante în peste 120 variante grafice¹. Aceste variante sunt, în majoritatea cazurilor, rezultatul transcrierii greșite a formei genuine care, consecință a acestui fapt, de multe ori este imposibil de reconstituit (recunoscut). Făcind o analiză critică a nomenclaturii speciilor din operele amintite, C. Váczy² ajunge la concluzia că, din cauza unor erori de copiere (intercalări și omisiuni), o serie de numiri grecești, latine ori egiptene figurează, greșit, ca dacice. În consecință denumirile dacice se reduc la 48 (scrise în aproape 100 variante).

Studiate mai întâi de J. Grimm³ și explicate cu ajutorul limbii germane (din confuzia geților cu goții), denumirile dacice de plante au fost rind pe rind analizate de Leo⁴, A. Papadopolu-Calimachu⁵, Gr. G. Tocilescu⁶, W. Tomaszek⁷ (care oferă cîteva etimologii tracice), S. Lattyák⁸ (care le aseamănă cu unele cuvinte slave, respectiv gorale), D. Decev⁹ și I. I. Russu¹⁰ (ambii privindu-le și argumentindu-le prin radicali indo-europeni de coloratură tracică), C. Váczy¹¹ și alții. Concluziile la care au ajuns diversi autori (lingviști, istorici, biologi) sunt foarte diferite, uneori contradictorii, încit și astăzi aceste fitonime sunt acceptate cu retineri ca fiind probe de limbă dacă¹², deși ele sunt precedate de sublinierea „dakoi”. Incertitudinea a fost și este determinată fie de considerentul că

denumirile dacice sunt semnalate în copii și în manuscrisul original (care s-a pierdut), fie din constatarea că unele dintre ele au fost inserate ulterior în manuscris, fiind notate cu altă cerneală. De aici multitudinea de păreri referitoare la proveniența, timpul și imprejurările în care au intrat fitonimele dacice în textele lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius. K. Spengel, Tr. Săvulescu și C. Váczy afirmă că în opera sa denumirile dacice sunt notate în sens lîngvistic, ci territorial-geografic¹³. Deci aceste numiri de plante nu ar apartine dacilor care etnic nu mai existau în secolele amintite, ci unor (sau unei) populații din ținuturile locuite одиноарă de daci. Ceea ce i-a determinat pe acești autori să considere că denumirile dacice de plante nu au figurat în manuscrisul original al lui Dioscorides este faptul că ele nu au fost preluate de Galenos (sec. II e.n.) și Orribassius (sec. IV e.n.) în operele lor, cunoscut fiind faptul că ambii s-au folosit de lucrarea lui Dioscorides, excepțind-o. Dar primul a fost anatomist și fiziolig și nu l-a interesat abundența datelor nomenclaturale (mai ales străine) din manuscrisul lui Dioscorides. Cel de-al doilea nu a fost

nici ei botanist și de aceea a reprobus din opera lui Dioscorides doar unul-două sinonime grecești ale plantelor¹⁴.

În urma studiului amânunțit făcut asupra plantelor ilustrate în lucrările lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius păstrate în copii, pe baza sinonimelor grecești și romane, a ecologiei (mediului de viață) și corologiei (răspândirii teritoriale) speciilor pentru care se dau denumirile dacice, noi am ajuns la concluzia că într-adevăr aceste numiri au fost culese de la populația dacică. Putem chiar preciza că, dacă nu în totalitate, ceea mai mare parte dintre ele, au fost notate de pe teritoriul actualie Dobrogea. Aducem drept argumente următoarele constatări: Dobrogea este singura regiune a fostei Daciei unde cresc toate speciile de plante pentru care se dau sinonimele dacice; specia *Hypocoum procumbens*, numită de daci „karopithla”, se întânește numai în sudul Dobrogei (și Bulgaria de est), lipsind din toate celelalte ținuturi ale Daciei; desenul din „Codex Constantinopolitanus” (copie a operei lui Dioscorides, datind din anul 512 e.n.) ce însoțește diagnoza și denumirea greacă „eryngion” și cea dacică „sikoupnoux”, aparținând speciei *Eryngium maritimum*, plantă ce crește numai pe nisipurile maritime; specia numită de greci „potamogeton” („vecină cu apa”), iar de daci „koadama” (*Alisma plantago-aquatica*)? are și sinonimul grec „halimoktonon” („ucigătoarea de pe litoral”), care vine să întărească afirmația noastră.

Referitor la timpul în care denumirile dacice au fost culese, credem că se încadrează în secolele I–II e.n. Ne bazăm ipoteza pe cunoașterea faptului că în primul secol al erei noastre au activat mai mulți „antiphrazonți” (culegători de sinonime de plante medicinale) ca Xenokrates din Aphrodisias și Pamphilos din Alexandria, ultimul alcătuind un glosar în care figurau și cîteva denumiri dacice de plante¹⁵. Tot acum, Dioscorides, ca medic militar ce însoțea armata romană, a putut străbate și Dobrogea (ocupată deja de romani), notind o parte din nomenclatura plantelor la daci. De subliniat că timpul în care Dioscorides și-a

scris lucrarea coincide cu campaniile romanilor împotriva partilor din Armeria și cucerirea Pontului. Adunarea și consumarea denumirilor dacice de plante a putut fi o necesitate de ordin practic, facilitînd procurarea plantelor medicinale de pe teritoriul Daciei în folosul militarii romană. Nu este exclus ca fitonimele dacice să fi fost culese de alt medic sau însoțitor al trupelor romane. Tot atât de posibil este ca o parte dintre ele să fi fost adunate de un negustor grec sau roman, porturile dobrogene (îndeosebi Tomis și Callatis) fiind importante centre comerciale în care, cu siguranță, s-au făcut și schimburi de droguri vegetale. Dioscorides afirmă că în antichitate comercianții de plante (droguri) medicinale erau buni cunoscători ai numirilor lor în limbile popoarelor de la care le achiziționau¹⁶.

Analizind comparativ denumirile dacice din operele lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius se constată că, din totalul de 48 fitonime, 39 figurează la primul autor și 22 la cel de-al doilea (13 nume fiind comune). Dacă Pseudo-Apuleius nu s-a folosit în alcătuirea „Herbarius”-ului său de lucrarea lui Dioscorides „De materia medica” (așa cum apreciază C. Váczy¹⁷), atunci concluzia este că: cele 26 denumiri dacice de plante notate numai în copia dioscorideană au fost culese din actuala Dobrogea (antica Moesie de nord-est), la mijlocul sec. I e.n., de către Dioscorides personal sau prin delegații săi; 13 fitonime (cele inserate în ambele lucrări!) provin dintr-un izvor comun, probabil Glosarul lui Pamphilos (sec. I e.n.), fiind adunate, după părerea noastră, din perimetru unuia dintre orașele-porturi de pe țărmul vestic al Mării Negre; 9 nume de plante au fost înregistrate de Pseudo-Apuleius în sec. II e.n. sau de un „antiphrazont” anterior lui, posibil din orice ținut al Daciei, deoarece plantele în cauză au o largă răspândire, crescând la margini de drumuri și locuri virane. În cazul în care, însă, Pseudo-Apuleius s-a inspirat din lucrarea lui Dioscorides, atunci: cele 13 denumiri comune au fost preluate de la medicul grec; 9 fitonime au fost culese de autorul „Herbarius”-ului

sau de un „antiphrazon” anterior lui; 26 denumiri provin din Glosarul lui Pamphilos sau alt culegător de numiri locale de plante medicinale și au fost intercalate în lucrarea lui Dioscorides mai tîrziu, în copiile din sec. III—VI. În orice caz ele au fost notate din graiul viu al populației geto-dace. În acest context ele pot servi la reconstituirea unor cuvinte din limba strămoșilor noștri și pot fi explicate prin etimologii ce prezintă trăsături fonetice „satem” tracodace. Ca exemple putem cita fitonimele dacice: „ania(r)sexe” („nutrețul măgarului”) — avind aceeași semnificație ca și sinonimul grec „onobrychis” și cel german „Eselswickie” — care desemnează „sparceta” (*Onobrychis viciifolia*), apreciată plantă furajeră; „diodela” sau „ziodela” („planta zeului” ori „planta soarelui”) cu sinonimul roman „solis oculum”, nume ce aparțin muștelelor (*Matricaria chamomilla*); „dyn” („arzătoarea, chinuitoarea”) sinonimul românescului urzică (*Urtica dioica*); „kroustane” („cea plină de singe”, respectiv latex portocaliu), nume sugestiv pentru negelariță (*Chelidonium majus*); „mizela” („plantă măruntă, măzărată” sau „iarba urinării”) nume dat micuțului cimbrișor (*Thymus* sp.); (h)olma („mirositoarea”) sinonim al actualului fitonim românesc boz (*Sambucus ebulus*); „simpotax” („șapte nervuri”) este „traducerea” grecescului heptapleuron și a romanicului septempnervia, toate sinonime ale denumirii românești pătlagină (*Plantago major*); „skiare” („zgăriiletoarea, scărmântoarea”) are fonetismul apropiat fitonimului românesc schin (spin) și chiar desemnează un scaiete (*Disparcus laciniatus*); „tandila” sau „tandila” (cu traducerea probabilă „planta apei”) aparține unei specii de izmă (*Mentha* sp.) ce crește în locuri umede; „usazila” („iarba boului”), fonetic și semantic se apropie de săsescul „Üsenzang”, avind înțeleseuri apropiate și în grecescul „cynoglossum” („limba

ciinelui”), precum și în multe limbi actuale, inclusiv în română în fitonimele limba ciinelui și limba boului (*Cynoglossum officinale*): „zouoste”(r) („cingătoarea”), numele pelinului și al pelinariței (*Artemisia* sp.) și care dovedește perpetuarea obiceiului de a se incepe peste mijloc cu pelin, mai ales în ciclul sărbătorilor de primăvară, în perioada critică pentru sănătatea oamenilor. Exemplele pot continua chiar și cu prezentarea rădăcinilor indo-europene prin care se explică termenii dacici, dar în această lucrare nu ne-am propus decit să demonstrează autenticitatea denumirilor dacice de plante folosind criteriul botanic (ecofitogeografic).

NOTE

¹ C. Váczy, *Nomenclatura dacică a plantelor la Dioscorides și Pseudo-Apuleius*, „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 59—74, VI, 1969 p. 115—129, VIII, 1971, p. 109—133.

² C. Váczy, *op. cit.*, VIII, 1971, 112—126

³ J. Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, I, 1848, p. 204—215

⁴ Leo in *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, Berlin, III, 1.34, p. 176—194

⁵ A. Papadopolu-Calimachi în „Anal. Soc. Acad. Rom.”, București, XI, 1878, p. 39—60

⁶ Gr. G. Tocilescu *Dacia înainte de Romani*, București, 1880, p. 202—216

⁷ W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Wien, II, 1.1893, p. 22—36

⁸ S. Lattyák, *Nehdny Dioscorides-féle ddk növénynekről*, Botanikai múzeumi füzetek, Cluj, III, 2, 1919, p. 29—42

⁹ D. Decer, *Die dakischen Pflanzennamen in „Die Thrakischen Sprachreste”*, 2 Aufl., Österreichische Akad. der Wissenschaften, Wien, 1976, p. 541—563

¹⁰ I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a 2-a, Edit. științ., București, 1967, p. 43—47 și 89—130

¹¹ C. Váczy, *op. cit.*

¹² V.L. Bologa, *Sinonimele „dacice” ale plantelor descrise de Dioscoride pot servi la reconstituirea limbii dacice „Dacoromania”*, V, 1927—1928, Cluj 1929, p. 570—575; I. I. Russu, *op. cit.*

¹³ V. L. Bologa, *op. cit.*

¹⁴ C. Váczy, *op. cit.*, VIII, 1971, p. 119

¹⁵ C. Váczy, *op. cit.*, V, 1968, p. 72

¹⁶ C. Váczy, *op. cit.*, VI, 1969, p. 119

¹⁷ C. Váczy, *op. cit.*, p. 112